

«ՀԱՋԱՐ ՈՒ ՄԻ ԵՐԳ» ՀԱՅԿԱԿԱՆ ԺՈՂՈՎՐԴԱԿԱՆ ԵՐԳԵՐԻ ՄԱՏԵՆԱՇԱՐԻ ՆՈՐ ՀԱՏՈՐԸ

Կոմիտասի թանգարան-ինստիտուտը մի շարք բազմաբնույթ հրատարակությունների շարքում 2018 թվականից հանդես է գալիս հայկական ժողովրդական երգերի մատենաշարի ամենամյա թողարկումով:

2022 թ. լույս է տեսել «Հազար ու մի երգ» հայկական ժողովրդական երգերի մատենաշարի հինգերորդ հատորը՝ «Աշխատանքային երգեր» (մաս Ա) խորագրով¹:

Սույն մատենաշարի նպատակն է ի մի բերել տարբեր ժողովածուներում նախկինում հրատարակված հայ ժողովրդական երգերի ընտիր նմուշները: Պայմանավորված հայկական ավանդական մշակույթում տղամարդկանց և կանանց աշխատանքների գործառական տարբերություններով՝ աշխատանքային երգերը դասակարգվում են առանձին խմբերով՝ կանանց և տղամարդկանց աշխատանքային երգեր: Այս հատորում զետեղվել են տղամարդկանց բնորոշ հայկական ժողովրդական աշխատանքային երգերը: Ինչպես մատենաշարի մյուս հատորները, սա ևս երկլեզու է (հայերեն, անգլերեն), նաև առկա է Հյուբշման-Մեյե-Բենվենիստ (ՀՄԲ) միջազգային գիտական տառադարձումը: Տառադարձման արտասանության ուղեցույցները նույնպես ներկայացված են: Ժողովածուները նախատեսված են Կոմիտասի թանգարան-ինստիտուտի կրթական ծրագրերի, ինչպես նաև հայ ժողովրդական երաժշտությամբ հետաքրքրվողների համար: Թարգմանությունների շնորհիվ ժողովածուները կարող են հասանելի լինել նաև օտարալեզու անձանց:

Այս հատորը բաղկացած է չորս ենթաբաժնից՝ գութաներգեր, սայլերգեր, կալերգեր, գութանին և աշխատանքին նվիրված երգեր: Ինչպես մատենաշարի մյուս բոլոր հատորներում, այստեղ ևս ընդգրկվել է հիսուն երգ: Ներառվել են երգեր Սահակ Ամատունու, Կոմիտաս Վարդապետի, Ստեփան Դեմուրյանի, Սպիրիդոն Մելիքյանի, Միհրան Թումաճանի, Արամ Քոչարյանի, Մարգարիտ Բրուտյանի, Ալինա Փահլևանյանի և այլ բանահավաքների կատարած գրառումներից:

Հատկանշական է, որ ժողովածուն ընդգրկում է երգեր պատմական Հայաստանի մի շարք տարածաշրջաններից՝ Ալաշկերտ-Մոկս, Ապարան, Արցախ, Թալին, Իգդիր, Լոռի, Խլաթ, Կոտայք-Ախտա, Շամշադին, Շիրակ, Ջավախք, Սյունիք, Վասպուրական և այլն:

¹ Մատենաշարի առաջին հատորում ընդգրկված են քնարական երգեր, տե՛ս «Հազար ու մի երգ» հայկական ժողովրդական երգերի մատենաշար 2018, հ. Ա, Քնարական երգեր, կազմող, թարգմանիչ և խմբագիր՝ Տաթևիկ Շախկուլյան, Երևան: Երկրորդ հատորում պարերգեր են, հ. Բ, Պարերգեր 2019, կազմող, թարգմանիչ և խմբագիր՝ Լիլիթ Հարությունյան: Երրորդ և չորրորդ հատորները նվիրված են հարսանեկան երգերին, հ. Գ, Հարսանեկան երգեր (մաս Ա) 2020, Երևան, հ. Դ (մաս Բ), 2021, կազմողներ և խմբագիրներ՝ Լիլիթ Հարությունյան, Աստղիկ Մարտիրոսյան:

Ընտրվել են տղամարդկանց աշխատանքային, ավելի ստույգ՝ հողամշակման հետ կապված երգերը: Դրանք սովորաբար կատարվել են վաղ առավոտյան՝ նախքան արևածագը, և շարունակվել հողագործական աշխատանքի ամբողջ ընթացքում: Մայր բնության հետ լիարժեք հոգեծնովված այս երգերին բնորոշ է նաև գյուղացու «գրույցը» իր տունը պահող և իր համար «ընտանիքի անդամ» հանդիսացող կենդանու հետ:

Ժողովածուի ամենածավալուն բաժինը կազմում են գութաներգերը՝ 30 երգ, որոնք հայտնի են նաև *հորովել* կամ *հռռովել* անվանումով (ստեղծված «հո՛» բացականչության և «առավել» բառի միացումով): Այս երգերի հիմնական թեմատիկան հայրենի բնությունն է, գյուղացու կենցաղի հետ կապված խնդիրները, նրա մտքերը, հույզերը և այլն: Այս բաժնում առանձնակի ուշադրության է արժանի Կոմիտաս վարդապետի գրառած Լոռվա գութաներգը («Հո՛: Օրհնյա՛լ է Աստված», էջ 15-27): Այն լավագույնն է արտացոլում հայ գեղջուկի աշխատանքի ընթացքը, նրա խոհերն ու ապրումները, մտքերը, որոնց մասին գյուղացին խոսում է կենդանու հետ: Ուշագրավ են կենդանուն՝ որպես ընտանիքի անդամ վերաբերվելու փաստը, նրան ուղղված փաղաքշական խոսքերը («ախբեր ջան», «ծիրան ջան», «սիրուն ջան» և այլն): Նշելի է գութաներգերին բնորոշ մեծ ծայնածավալը, հանկարծաբանական (իմպրովիզացիոն) բնույթը և ժողովրդական երգի՝ մյուս ենթաժանրերի երգերի հետ համեմատած ավելի բարդ մեղեդիական դարձվածքների առկայությունը:

Սայլերգերի ենթաբաժինը բաղկացած է ութ երգից: Դրանք կոչվել են նաև սայլավարի կամ սայլվորի երգեր և ընդհանուր նմանություն ունեն հորովելների հետ, այդուհանդերձ, առանձնանում են որպես ինքնուրույն երգատեսակ՝ իրենց բնորոշ առավել մեղեդայնությամբ և հանդարտ դիմով, որն արտացոլում է եզների դանդաղ, ծանր քայլերը: Սրանցից ավելի տարածված են «Մարալ Գոմեշ» (էջ 89-90), «Դե թուլ արա, գոմեշ ջան» (էջ 91), «Քաշի, ջեյրան, քաշի» (էջ 97-98) և այլ երգեր:

Ժողովածուի երրորդ բաժնում կալերգեր են՝ ներկայացված տասը նմուշով: Կալերգը ցորենը կալսելու երգ է: Աշխատանքի ընթացքում կենդանին, իրեն լծված կամով կալում պտտվելով, ցորենն առանձնացնում է թեփից: Ինչպես սայլերգերը, այնպես էլ սրանք երբեմն անվանվել են հորովելներ, քանի որ իրենց բովանդակությամբ, կառուցվածքով ու մեղեդային բնույթով մոտ են գութաներգերին: Նմանատիպ օրինակներից են «Հոլ արա, եզո» (էջ 107-108), «Կալ, կալե» (էջ 124-126) երգերը:

Գութանին և աշխատանքին նվիրված երգերը ամենասակավաթիվն են: Այս բաժնում ընդգրկված են երկուսը, որոնք ստեղծվել են աշխատանքային գործընթացից դուրս և, ի տարբերություն ժողովրդական երգերի՝ հեղինակ չունենալու պայմանի, ունեն հեղինակ: Այս բաժնում ընդգրկված «Պարի լուսու աստղ էրևաց» (էջ 133-135) և «Ղարաբաղի հորովել» (էջ 136-138) երգերն այնքան հարազատ են հայ ժողովրդական բանահյուսությանը, որ, հեղինակ ունենալով հանդերձ, ընդգրկվել են ժողովրդական երգերի սույն ժողովածուի մեջ:

Երգերում հանդիպող համեմատաբար բարդ և բարբառային բառերի բացատրությունը տրված է հատորում առկա բառարանում:

Դիպուկ է գրքի նկարագարումը. յուրաքանչյուր բաժին նախորդից առանձնանում է գեղեցիկ պատկերագրումով, որը զուսպ, բայց շատ արտահայտիչ կերպով ի ցույց է դնում տվյալ խմբի երգերի թեմատիկան:

Հինգերորդ՝ «Աշխատանքային երգեր» (մաս Ա)² հատորը հրատարակվել է Երևանում՝ «Գյոթե կենտրոնի» հետ համագործակցությամբ և ՀՀ ԿԳՄՍ նախարարության աջակցությամբ: Հատորը կազմել և խմբագրել են Կոմիտասի թանգարան-ինստիտուտի գիտաշխատողներ Աստղիկ Մարտիրոսյանը (Երևանի Կոմիտասի անվան պետական կոնսերվատորիա) և Նանե Միսակյանը: Տառադարձումը կատարել է Նանե Միսակյանը, թարգմանությունը Լիլիթ Հարությունյանին է (Կոմիտասի թանգարան-ինստիտուտ, Երևանի Կոմիտասի անվան պետական կոնսերվատորիա): Գիրքը հրատարակվել է Աստղիկ Մուշեղյանի, Գայանե Ամիրադյանի, Տաթևիկ Շախկուլյանի, Անի Մուշեղյանի, Սոնա Սիմոնյանի, Անդրանիկ Միքայելյանի աշխատակցությամբ: Ժողովածուն ձևավորել է Գոհար Գրիգորյանը, նկարագրողումների հեղինակն է Մերի Անդրեասյանը: Նոտաների համակարգչային շարվածքը կատարել է Ն. Միսակյանը:

Ամփոփելով՝ ներկայացնենք մի քանի առաջարկ, որոնք կարող են խորհելու տեղիք տալ հրատարակիչներին՝ հետագա հատորները կազմելու համար:

Յուրաքանչյուր հատորում, բացի արդեն հրատարակված երգերից, կարելի է ընդգրկել նաև, օրինակ, տասը անտիպ երգ՝ տարբեր արխիվներից ու ձայնապահոցներից՝ այդպիսով ընդլայնելով երգիչների, հետազոտողների, ինչու չէ՝ նաև հայ ժողովրդական երգի սիրահարներին մատչելի երգերի շրջանակը:

Ցանկալի կլիներ առկայության դեպքում նոտաների կողքին ունենալ դրանց ձայնային կատարման համացանցային կամ արխիվային հղումները:

Հուսով ենք, որ աշխատանքային երգերի այս ժողովածուն կնպաստի հայ ժողովրդական երաժշտության հանդեպ հետաքրքրության ընդլայնմանը հայ և օտարազգի երաժշտասերների շրջանակներում: Ուրախալի է, որ հաջորդիվ նախատեսված է հրատարակել «Աշխատանքային երգերի» երկրորդ հատորը, որում ընդգրկված կլինեն կանանց աշխատանքային երգերը:

ԾՈՎԻՆԱՐ ԱՐԾՐՈՒՆԻ

² Հազար ու մի երգ հայկական ժողովրդական երգերի մատենաշար, հ. Ե, Աշխատանքային երգեր (մաս Ա), 2022, Կոմիտասի թանգարան-ինստիտուտի հրատ., Երևան: